

Ауторка: Вања Раднић (1990), 2. разред Хемијско-текстилне техничке школе, Лозница

Просветно друштво „Караџић“ у периоду од 1945. до 1953. године

Апстракт: У раду је представљена активност Просветног друштва „Караџић“ у периоду након Другог светског рата, од 1945. до 1953. године. Рад се структурно гледано састоји из две веће целине: Културно-просветно друштво „Караџић“ у периоду од 1945. до 1948. године и у периоду од 1949. до 1953. године. Изнета је структура управе Друштва, репертоар са приредби, а упоређен је рад и програм „Караџића“ у посматраним периодима.

Кратак историјат Просветног друштва „Караџић“

Просветно друштво „Караџић“ је настало у другој половини деветнаестог века и тада је имало посебно место међу друштвима у Србији по својим културним активностима. Први назив Друштва био је „Дружина подринска слога“. Под овим именом је било активно до 1892. године када мења име у Певачко друштво „Караџић“, а 1920. године је променило назив у Просветно друштво „Караџић“.

После Првог светског рата уследило је окупљање чланова „Караџића“. Многи чланови Друштва изгубили су живот у рату, тако да је број окупљених чланова био знатно мањи него пре рата. Обновљено Друштво је највећи акценат ставило на вежбање за јавне наступе. Наступали су не само у Лозници и околним селима, већ и шире. Главни циљ Друштва и његових чланова био је да повећају свој утицај међу народом. Као и другим установама, тако је и „Караџићу“ био потребан дужи временски период да се опорави од ратних последица. У овом периоду друштво је имало 186 чланова.¹ Просветно друштво „Караџић“ сарађивало је са другим културним установама из шире околине, организујући заједничке наступе и вршећи размену гостовања.²

Током окупације Друштво и његови чланови нису имали техничких и материјалних услова за рад и за то време урађено је мало. Последња седница Просветног друштва „Караџић“ одржана је свега неколико дана пред окупацију земље, 27. марта 1941. године. На седници је председавао Власта Илић, тадашњи

¹ Јадар у прошлости, II/2, Музеј Јадра/СИЗ Културе Лозница, Лозница 1990, 288, (у даљем тексту: *Јадар у прошлости*).

² „Караџић“ је сарађивао са: Академским певачким друштвом „Обилић“ из Београда, Певским друштвом „Славец“ из Љубљане, Српским певачким друштвом „Вјенац“ из Брчког, Друштвом „Фрушка Гора“ из Новог Сада, Просветним културним друштвом „Филип Вишњић“ и Српским певачким друштвом „Србадија“ из Бијељине, Шабачким певачким друштвом „Толингер“, Шабачким певачким друштвом „Занатлија“, Српским певачким друштвом „Слога“ из Сарајева и дугим.

председник Друштва уз присуство свих чланова управе.³ Након капитулације земље, по наређењу окупатора, 17. априла 1941. године сва друштва која су имала културни, просветни и национални карактер морала су престати са радом, тако да је и „Карацић“ обуставио свој рад. У овом периоду једине активне секције биле су: хорска, која је „учествовала на опелима, парастосима и понекад у цркви на литургији“ и позоришна секција, која је учествовала на забави приређеној у корист градске сиротиње 13. фебруара 1943. године.⁴ Овакво стање и неактивност Друштва трајала је до ослобођења Лознице, 23. септембра 1944. године.

Комитет за агитацију и пропаганду основан је 1946. године и имао је задатак да контролише све сфере уметности и медије, као и сва културна, уметничка и спортска удружења. Уметност је доносила културни напредак, али је омогућавала и деловање на свест грађана, а Културно-уметничко друштво „Карацић“ представља одличан доказ за овакву тврдњу.

У овом раду биће упоређен рад и програм Друштва од 1945. до 1948. године, тј. од ослобођења земље до сукоба са Информбироом и у периоду од 1949. до 1953. године када је интегритет тадашње Југославије био угрожен од стране социјалистичких земаља, да би тек након Стаљинове смрти 1953. године дошло до нормализације односа између Југославије и СССР-а.

Културно-просветно друштво „Карацић“ у периоду од 1945. до 1948. године

Обнављање рада културно-просветних установа

„Карацић“ је наставио са радом у културно-просветном правцу, јер су услови за рад били знатно повољнији после ослобођења. Идеја која је водила све чланове Друштва јесте да више неће бити оних који живе на рачун других, да ће свако морати своје личне интересе да потчини општим и да ће свако према свом раду и способностима бити награђен. У томе су видели могућност стварања боље будућности за младе генерације које тек долазе.⁵ Из оваквих схватања чланова Друштва може се закључити да су идеје социјализма биле у великој мери прихваћене међу становништвом.

На челу Друштва су били Управни и Надзорни одбор. Управа Друштва је могла имати од девет до петнаест чланова и дужност им је била да састављају и координирају планове рада секција, као и самог Друштва. На челу управе били су председник, потпредседник, секретар и благајник. Надзорни одбор је чинило пет

³ Документација Просветног друштва „Карацић“, свеска 1937-1948. година, (у даљем тексту Док. св. 1937-1948).

⁴ *Јадар у прошлости*, 290.

⁵ Док. св. 1937-1948, Говор Драгана Милановића на конференцији 23.01.1945. о потреби обнављања рада Друштва.

чланова, а њихов задатак је био да прегледају сва пословања „Карацића“ и да о томе поднесу извештај на скупштини.⁶

Чланови Друштва су били они који нису плаћали чланарину, али су морали активно учествовати у раду једне од секција, а постојали су чланови чија је обавеза била да редовно уплаћују месечну чланарину и да на тај начин финансијски помогну рад Друштва.

Требало је остварити сарадњу чланова Просветног друштва „Карацић“ и Културно-просветног одбора⁷ са члановима Културно-просветног друштва „Абрашевић“. Како би ујединили своје снаге и почели да раде на културно-просветном питању у лозничком крају, по мишљењу чланова „Карацића“ требало би да раде заједно под окриљем једног друштва и то Просветног друштва „Карацић“. Спајање Културно-просветног одбора и Просветног друштва „Карацић“ извршено је 21. јануара 1945. године у Друштво које је од тада носило назив Културно-просветно друштво „Карацић“. Извршен је и избор секретеријата, Народног одбора и одговорних за секције као и њихове замене.⁸ Друштво је имало 568 чланова, од којих је 79 активно учествовало у раду „Карацића“, а 489 чланова су чинили добротвори, утемељивачи и они који су редовно помагали Друштво.⁹ На почетку рада, у ослобођеној Лозници, „Карацић“ је имао девет секција чији се број касније свео на четири секције: хорску, дилетантску, оркестар и фолклорну групу.¹⁰

На седници секретаријата, радних чланова и надзорног одбора Културно-просветног друштва „Карацић“ одржаној 6. јуна 1945. године коју је отворио др Миленко Марин, одлучено је да „Карацић“ престане са радом као самостална установа и постане орган среског Културно-просветног одбора.¹¹ Друштво је задржало три главне секције: хор, оркестар и дилетантску секцију; заставу и књижницу која је била смештена у просторији коју је одредио СКПО. Културно-просветно друштво „Карацић“ је добило ново име: Културно-уметничка група „Карацић“. Имали су свој секретаријат од седам чланова, а управа је имала само организаторску улогу. Сва имовина „Карацића“ је пренета на СКПО, тако да је Друштву одузет и Вуков дом културе (зграда у којој су се налазиле просторије за рад друштва „Карацић“ и других организација), па је СКПО имао сва права располагања Домом и расподелом просторија. Правни поступак при одузимању имовине спроведен је у виду званичног акта СКПО-а. У Дому је радила и

⁶ Док. св. 1937-1948, Записник прве седнице Културно просветног друштва „Карацић“ 05.02.1945. године.

⁷ Културно-просветни одбор је представљао највиши орган Савеза културно-просветних друштава Србије.

⁸ Председник „Карацића“ је био др Миленко Марин, а потпредседник Милан Јеринић. Секретар Друштва је био Милорад Ескић, док је функцију благајника обављао Драган Милановић. Надзорни одбор су чинили: Милутин Лукић, Тихомир Ракић, Дика Лазић, Милутин Игњатовић и Милутин Стокић.

⁹ Док. св. 1937-1948, Извештај о раду Културно-просветног друштва „Карацић“ за 1945. годину, (у даљем тексту: Извештај за 1945. годину).

¹⁰ Хорском секцијом је руководио Александар Јовановић, дилетантском Загорка Савић, музичком Бора Радовановић, а фолклорном групом Ната Зарић.

¹¹ У даљем тексту СКПО. СКПО је основан у мају месецу 1945. године. Један од задатака СКПО-а био је обнављање рада друштва „Карацић“ и „Абрашевић“.

Уметничка група „Абрашевић“, тако да је постојала опасност да се „Карацић“ потпуно угаси, јер је било чланова који су радили у оба Друштва иако то технички није било могуће. Чланови „Карацића“ су пре одузимања Дома извршили кречење Дома споља и припремили све за радове у унутрашњости зграде, али су због недостатка средстава и дугова престали са радовима, тако да су након преузимања Дома све обавезе материјалне природе прешле на СКПО.¹²

Већ 14. децембра 1945. године извршен је повраћај Вуковог дома културе Културно-просветном друштву „Карацић“. Главни разлог враћања Дома у надлежност „Карацића“ јесу материјални проблеми. СКПО је сматрао да ће Дом моћи да се одржава само помоћу добијених прихода, али то није било могуће. Ред у Дому је заведен избором управника који је имао сву помоћ народних власти и руководиоца фронта.¹³ Просторије Дома су стајале на располагању свим масовним организацијама и културно-просветним установама, као и раније.¹⁴

Доношењем статута Савеза Културно-просветних друштава Србије, који је усвојен на Оснивачкој скупштини Савеза 14. марта 1948. године, Културно-просветно друштво „Карацић“ променило је назив у Културно-уметничко друштво „Карацић“ и овај назив се задржао и до данас.¹⁵ Од нове управе која је тада била у Друштву, чланови су очекивали боље резултате. Иако се добро радило, све је било отежано због финансијских проблема. Због недостатка младих чланова у музичкој секцији, чланови Друштва су дошли на идеју да оснују музичку школу како би едуковали омладину и припремили је за каснији рад у музичкој секцији. Око ове идеје међу члановима управе дошло је до несугласица, а сукоб је кулминирао током дискусије о оснивању музичке школе као пете секције Друштва. Један број чланова је предлагао да се с радом почне што пре и да часове држе чланови музичке секције без икакве новчане надокнаде. Друга страна је то одбила, сматрајући да предаваче треба одмах исплатити. Ове несугласице су изазвале „нетрпеливост међу члановима управе“ и као резултат су имале оставку тадашњег председника Борислава Радовановића и колективну оставку свих чланова управе у јуну месецу. Након паузе од два месеца, на скупштини Друштва одржаној 13. септембра 1948. године изабрана је управа која је била без неких значајних измена у односу на претходну.¹⁶

Идеал Совјетског Савеза

Након ослобођења, основна идеја која је одређивала смер развоја културно-просветног рада Друштва јесте буђење националне свести код грађана и промовисање социјалистичких идеја. Друштво је овакве идеје популарисало кроз програме приредби које је презентовало становништву. Такав став приметан је у

¹² Док. св. 1937-1948, Записник седнице секретаријата, радних чланова и надзорног одбора Културно просветног друштва Карацић 06.06.1945. године.

¹³ За управника је изабран Дика Лазић, а за помоћника Душан Станојевић.

¹⁴ Док. св. 1937-1948, Записник седнице секретаријата Културно просветног друштва Карацић 15.12.1945 године, Избор управника Дома.

¹⁵ Док.св. 1950-1955, Статут Савеза културно-просветних друштава Србије.

¹⁶ Док. св. 1937-1948, Извештај за 1948. годину.

раду свих секција. У свом раду Друштво је следило културу и уметност епохе стаљинизма, пре свега идеје социјалистичког реализма, уметничког правца који је настао у другој половини двадесетих година двадесетог века у СССР-у. Основне одлике овог правца биле су теме из изградње социјализма, о победама у рату, а јунаци тих дела били су: борци, пионири, радници и градитељи социјалистичке визије будућности.¹⁷

Друштво „Карацић“ је по обнављању рада имало девет секција (хорску, дилетантску, музичку, шаховску, предавачку, филмску и фолклорну групу, а у секције Друштва спадала је и штампарија, књижница и читаоница). У пракси није било могуће одржати рад свих девет секција, како због материјалних недостатака, тако и због малог броја чланова, па се културно-просветни рад „Карацића“ свео на четири секције: хорску, дилетантску, оркестар и фолклорну групу. Остале секције је преузео СКПО. Фолклорна група је основана самоиницијативно од стране радних чланова Друштва.¹⁸

На седници одржаној 5. фебруара 1945. године чланови Друштва су се сложили да се у будућем раду „програми састављају од пробраних дела“ и да је једино „битан квалитет, а не квантитет“ одржаних приредби. Што се тиче свеукупног рада „Карацића“, извршена је „општа преорјентација у смеру тековина народно-ослободилачке борбе“.¹⁹ Скоро сва „пробрана дела“ била су дела уметника из социјалистичких земаља.

Током 1945. године Друштво је за десет месеци организовало тринаест приредби (осам у Лозници и по једну у Варош Лешници, Тршићу, Ваљеву, Зајачи и Шапцу). „Карацић“ је учествовао и на приредбама масовних организација. Приредбе су одржаване поводом обележавања различитих јубилеја, углавном ради одавања почаста социјалистичким земљама и њиховим лидерима. Такође, Друштво је учествовало на Вуковом сабору у Тршићу који је одржан 16. септембра 1945. године. На тај начин грађани су упознавани са социјалистичким идејама, али и са личностима које су имале значајну улогу у историји српског народа. Хор је и даље, као и током окупације, учествовао на погребима и парастосима, тако да је укупно дато 48 парастоса, од тога 9 бесплатно. Хор је бесплатно учествовао на погребима радних чланова, дали су парастос раније умрлим члановима, узели су учешће у давању парастоса погинулим борцима у Лозници и Белој Цркви.²⁰ У раду хорске секције осећао се недостатак мушких гласова, а за рад дилетантске секције било је неопходно набавити материјал.²¹

Културно-просветни рад који је „Карацић“ вршио, као и репертоар који је извођен на приредбама које је давало Друштво, имао је један циљ: „политичко и идеолошко формирање свести широких народних маса и њихово опште

¹⁷ Хофман, Иван, „Под стегом Партије. Музика социјалистичког реализма – примери СССР и Југославије“, *Годишњак за друштвену историју* XII, 1-3 (2005) 41-63, (у даљем тексту: Хофман, Иван, „Под стегом партије“).

¹⁸ Док. св. 1937-1948, Извештај за 1945. годину.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ Док. св. 1937-1948, Записник пете седнице Културно-просветног друштва „Карацић“ одржане 29. марта 1945. године.

васпитање“. Различита дела која су обрађивана у свим секцијама бавила су се темама социјализма, народноослободилачком борбом, говорила су о животу обичних људи и сеоском начину живота. Одабиром таквих дела могло се утицати на изградњу свести код становништва и стварање човека који ће следити идеје Комунистичке партије. Тако се репертоар хорске секције за 1945. годину састојао из композиција које су певале о идеалима социјализма, о партизанском животу и песме које су потврђивале национални идентитет. Песме које су се рецитовеле имале су сличну тематику као и хорске, што се може видети из наслова дела, на пример: „Из дневника погинулог“ и „Разговор с четом“. Програм дилетантске секције се састојао из неколико комада. Чланови ове секције презентовали су публици скичеве из руског живота пре револуције, из руског војничког и партизанског живота, скичеве из народног живота и шале. Фолклорна група је наступала са „Руским народним играма“ и „Сплетом народних игара“. Те године оркестар је на приредбама свирао композиције које су извођене заједно са хорском секцијом. Поред тих дела, оркестар је свирао и многа друга дела класичне музике.²² Предавачка секција је организовала предавања са темама: „Вековне везе Срба и Руса“ и „Значај синдиката свих радника у Демократској федеративној Југославији“.²³

Током наредне, 1946. године, репертоар Културно-уметничког друштва „Карацић“ се није значајније мењао осим што се проширивао. Тако су репертоару од претходне године додате нове хорске композиције, као и нове рецитације, а дилетантска секција је свом програму придодала један нов комад и скичеве. Фолклорна секција је у свој репертоар уврстила и „Сплет чехословачких народних игара“.²⁴ Обрађена су још нека дела и организовано је доста приредби.²⁵

Током 1947. године Друштво је организовало 31 приредбу. Од тих приредби највећи број је одржан у Лозници, а остале у околини. Број приредби је повећан, као и број различитих градова и околних села у којима је „Карацић“ наступао током 1947. године, што сведочи о значајном напретку културно-просветног рада овог Друштва. Поводи за одржавање приредби и даље су били исти као и претходних година, а циљ је био да се у свест људи дубоко усади идеал социјализма и да се створи свест о националном идентитету. Примера ради, организоване су прославе дана Лењина и дана Црвене Армије. Дилетантска секција је извела нове комаде, програму хорске секције придодате су нове композиције, а оркестар је свој репертоар проширио придодавши старом програму нова дела. Одржано је и предавање „О Вуку и Вуковој сарадњи“.²⁶ У великој мери су обрађивана дела руских уметника, ради што доследнијег праћења образаца и идеја преузетих од СССР-а.

²² Док. св. 1937-1948.

²³ Док. св. 1937-1948, Окружни културно-просветни одбор/Среском културно-просветном одбору, 3. септембар 1945. године.

²⁴ Исто.

²⁵ Тачних података о броју организованих приредби и месту где су одржане нема.

²⁶ Док. св. 1937-1948, Евиденција организованих приредби КУД „Карацић“, Евиденција за 1947. годину.

Током 1948. године хорска секција је бројала само 50 чланова због неуспешних иницијатива масовних организација да се овој секцији прикључе нови чланови. Обрадили су нове композиције. Музичка секција, тачније оркестар је имала 10 чланова, а главни проблем ове секције је био недостатак младих чланова и материјала за рад. Чланови секције су се обавезали да два пута месечно наступају на друштвеним вечерима које су се организовале ради разоноде чланова Друштва, али често нису могли да наступе због недостатка чланова. Позоришна секција је бројала 38 чланова, од којих је један број био и члан хорске секције. Дилетантска секција је током 1948. године обрадила нове комаде. Дилетантска секција је имала 18 наступа, а приказан је и један стари комад из претходне године. Фолклорна група је имала 12 чланова, а током 1948. године имала је шест наступа. Музичка школа је требало да отпочне са радом почетком 1948. године, али је постала активна тек крајем године због финансијских проблема и несугласица међу члановима управе Друштва. Ученици су могли да похађају само наставу виолине и клавира, јер за друге инструменте није било наставног кадра.²⁷

Друштво је одржало 34 приредбе, деветнаест је организовано у Лозници, а остале у околним селима и суседним градовима. Приредбе су организоване поводом прослава совјетских и државних празника. Поред ових приредби, Друштво је приређивало и приредбе без неког посебног политичког повода, које су називане „концертима за народ“. Репертоар који је чинио програме приредби одржаваних поводом прослава годишњица руских државних празника посебно је пропагирао социјалистичке идеје и давао велики значај совјетским лидерима. Тако се, на пример, програм приредбе поводом скупштине Друштва за културну сарадњу са СССР-ом састојао из композиција: „Хеј, Словени“, „Совјетске химне“ и „Песме о Стаљину“. Програм приредби које су давале за раднике неких предузећа имале су за циљ буђење националне свести и биле су вођене тековинама народноослободилачке борбе, тако да су програм приредбе за раднике „Борање“ чиниле композиције: „Партизан сам“, „Другарска песма“, „Дрино водо“, „Песма градитеља омладинске пруге“ и „Песма народне омладине“.²⁸

Циљ који су имали сви чланови „Карацића“ најбоље је представљен овим одељком из једног од годишњих извештаја Друштва: „Наш рад и наша сарадња у њему (*културно-просветном раду*, В. Р.), то је обавеза свих нас, за стварање бољег културног живота наших радних људи чији стандард живота сваким даном треба да се пење све више и више. То су на крају и задаци које пред нас поставља КП (*Комунистичка партија*, В. Р.) на челу са другом Титом, то су и наше обавезе које треба да извршимо у току првог петогодишњег плана, у оквиру свих осталих фронтовских обавеза. Учествовати у тој величанственој борби за преображај наше земље на социјалистичким основама за изградњу новог висококултурног човека“.²⁹

У истраженом материјалу налази се мноштво обележја која потврђују снажан утицај режима на културно-просветни рад, али и на саму свест људи. На крају сваког документа и извештаја налазе се слогани карактеристични за обрађени

²⁷ Док. св. 1937-1948, Извештај за 1948. годину.

²⁸ Док. св. 1937-1948, Евиденција организованих приредби КУД „Карацић“, Евиденција за 1948. годину.

²⁹ Док. св. 1937-1948, Извештај за 1948. годину.

период („Смрт фашизму – Слобода народу“ или „Да живи наша социјалистичка домовина! Да живи Маршал Југославије друг Тито!“).³⁰ Постоје чак читава поглавља у извештајима који су посвећени задацима и циљевима културно-просветног рада Друштва која се заснивају искључиво на тековинама народноослободилачке борбе: „И онај са чекићем и онај са српом, и онај са пером имају исти задатак: да дају оно што отаџбина тражи од њих – и иста права: да лично уживају плодове свог рада...“.³¹

Приредбе су имале за циљ да код грађана подстакну осећај јединства, припадности једном великом свету изграђеном на темељима социјализма. Порука коју су чланови друштва слали становништву била је идеолошко-политичка, идеализовали су Совјетски Савез и све оно што је он представљао, величали су победу над окупатором, а заслуге те победе су приписивали Јосипу Брозџу Титу, врховном команданту.

Културно-просветно друштво „Карацић“ у периоду од 1949. до 1953. године

Финансијска криза Друштва

Током 1948. године дошло је до сукоба Југославије са земљама Информбироа, што је резултирало прекидом политичких и економских односа између ових земаља и настанком велике економске кризе у Југославији. Такође, југословенски комунисти су одлучили да пронађу сопствене путеве у изградњи социјализма. Сва та политичка дешавања утицала су на рад и финансијско стање у Друштву у овом периоду.

Друштво је од 1948. године било члан Савеза културно-просветних друштава Србије и морало је да испуњава све обавезе предвиђене овим статутом.³² Савез културно-просветних друштава Србије је представљао „добровољну културно-просветну организацију која је на политичкој основи Народног фронта радила на просвећивању и културном уздизању народа“, а своје задатке је обављала кроз масовне организације и културно-просветна друштва која су имала потпуну самосталност у развијању иницијативе за културни и масовни рад. „Карацић“ је имао право да тражи и користи помоћ Савеза, да учествује на културним манифестацијама и смотрама, преко својих делегата могао је да учествује на скупштинама Савеза и да даје иницијативу и предлоге Савезу за спровођење различитих културно-просветних акција. Дужност Друштва је била да „ради у духу Статута и одлука Савеза“, да „помажу народну власт у извршавању просветних задатака“ и да његови чланови редовно плаћају чланарину. Оваква организација установа и доношење овог статута омогућило је комунистичкој власти контролу над радом културно-просветних установа које су имале огроман утицај на

³⁰ Документација Културно-уметничког друштва „Карацић“.

³¹ Док. св. 1937-1948, Поздрав гостима - претседник „Карацића“ 1946. године.

³² Док. св. 1949-1959, Правила Културно-уметничког друштва „Карацић“.

становништво и на овај начин омогућено је пропагирање социјалистичких идеја у народу кроз рад ових установа. Статут је први пут донет на Оснивачкој скупштини Савеза 14. марта 1948. године, да би касније, 29. и 30. септембра 1950. на Другој редовној скупштини Савеза у Београду био усвојен нови статут.

Свака два месеца управа је сазивала конференцију на којој су њени чланови подносили извештаје о дотадашњем раду и расправљали о текућим питањима и проблемима у Друштву. Надзорни одбор је чинило пет чланова, а њихов задатак је био да свака три месеца провере стање и прегледају сва пословања „Карацића“, па да о томе поднесу извештај на скупштини, која је представљала највиши орган Друштва. Скупштина се сазивала једном годишње и на њој су бирани управни и надзорни одбор, и делегати за среску скупштину Савеза културно-просветних друштава Србије. Материјална средства „Карацић“ је добијао од уписнине и чланарине коју су плаћали чланови, затим од прилога и субвенција, од прихода разних приредби, завештања и поклона.

Друштво је имало свој печат на коме је писало: Културно уметничко друштво „Карацић“ у Лозници, а имало је и заставу Друштва с Вуковим ликом с једне и гулама са друге стране.³³

Састав управе Друштва није се значајније мењао.³⁴ Оваква организација управе одржала се све до 1952. године, када су чланови Друштва предложили да се одржи прослава поводом 60 година постојања и рада Друштва под именом „Карацић“.³⁵ Дошло је до неслагања међу члановима управе и инцидента који је резултирао иступањем из управе, затим и из самог Друштва, председника и његове супруге која је руководила радом музичке секције. Тим чином потпуно је онемогућен рад оркестра, односно музичке секције. Дужност председника Друштва је привремено вршио Петар Мандић све до седнице радних чланова одржане 16. маја 1952. године, када је прихваћен предлог да Милорад Ескић преузме ову функцију. Током ове године управа је одржала 33 састанка на којима је прва тачка дневног реда увек било питање прославе годишњице Друштва.

Прослава је због слабих материјалних могућности „Карацића“ била врло скромна и требало је да отпочне Вуковим сабором у Тршићу (у септембру) и да се заврши тек крајем године. Управа „Карацића“ је позвала на учешће у приредби већину друштава са којима су сарађивали током протеклих година, али због обавезе да Друштво сноси све трошкове гостовања, та идеја је пропала. На крају је током ове прославе наступало само Културно-уметничко друштво „Карацић“. Управа је, такође, о приредби обавестила Савез за науку и културу, савез Културно-просветних друштава Србије, Српску академију наука, велики број установа и личности из Београда које је требало, по мишљењу чланова Друштва, да буду

³³ Док. св. 1950-1955, Статут Савеза културно-просветних друштава Србије.

³⁴ Године 1950, претседник „Карацића“ је био Борислав Радовановић, потпретседник Драган Милановић, секретар Милорад Ескић, а благајник Стаменка Комарчевић. Руководилац хорске секције је био Панта Јовановић, а дилетантске Вељко Ристић.

³⁵ Док. св. 1949-1959, Записник прве седнице управног одбора Културно-уметничког друштва „Карацић“ у Лозници одржане 30. октобра 1950. године.

заинтересовани за прославу. Нико од позваних није ни одговорио, осим Владимира Зечевића³⁶, али је и он био „спречен хитним пословима“.³⁷

На једној од седница Друштва одлучено је да се „старим и заслужним члановима доделе јубиларне дипломе, похвалнице и споменице“. Додељене су 33 дипломе, а као мерило за доделу је узет радни стаж дужи од 15 година. Похвалнице је добило 24 члана, а било је доста грешака у одабиру номинованих чланова, јер је опет за мерило узет радни стаж, што је на каснијим седницама Друштва осуђено као неисправан потез пошто су неки чланови са мањим радним стажом допринели много више у раду Друштва од оних који су добили похвалнице. Споменице су додељене свим члановима који су „активно учествовали у прослави као и они који су својим радом допринели да прослава успе“.³⁸

Упоредо са припремама за приредбу, вођене су и припреме за отварање музичке школе при Друштву која је почела са активнијим радом у октобру 1952. године када је добила назив нижи музички течај.³⁹ Крајем 1952. године Друштво је финансијска средства за школу добијало преко предузећа са територије Лознице, а из документације „Карацића“ из тог периода види се да Друштво никада није наилазило на било какав отпор када је у питању оснивање музичке школе. Руководилац течаја је био Сава Мирчић, хоровађа Друштва, а течај је имао дувачки, клавијирски и виолински осек. Средња оцена успеха течаја износила је 4,26. Примљено је 108 ученика, али је на крају са едукацијом наставило 85 ђака. Предавања су држала четири стална наставника и један хонорарни. Циљ оснивања музичке школе био је да се „оркестар попуни млађим члановима, да се комплетира и да се музика што више приближи ширим народним масама овог места (*Лознице*, В. Р.)“. Како је школа основана и радила као секција Друштва, чланови управе су сматрали да се треба залагати да ова секција што пре прерасте у државну школу. Око овог питања се ангажовао Влада Зечевић⁴⁰, који је „обављао многе функције у влади и скупштини СФРЈ“ и помагао је у раду Културно-уметничког друштва „Карацић“.⁴¹ Током 1954. године музички течај је прерастао у ранг музичке школе и она је представљала четврту самосталну установу која се развила из секција Друштва, поред Народног универзитета, Градске библиотеке и Аматерског позоришта.⁴²

Крајем 1950. године чланови дилетантске секције, сматрајући да су довољно напредовали, самоиницијативно су покренули питање самосталног рада ове

³⁶ Владимир Влада Зечевић је рођен 1903. године у Никшићу. Детињство је провео у Лозници, где је завршио нижу гимназију. Богословију је завршио у Сремским Карловцима, а Теолошки факултет у Београду. Између два рата био је председник Народне књижнице и читаонице у Крупњу и бавио се унапређењем просвете и задругарства у Подрињу. Помагао је Друштву у раду. У НОБ је ступио 1941. године. Био је члан Главног штаба, већник АВНОЈ-а, а после рата обављао је многе функције у влади и скупштини СФРЈ. Објавио је књиге: *У ноћи*, *И то да се зна*, *Расте устанак*. Преминуо је у Београду 1970. године.

³⁷ Док. св. 1949-1959, Извештај за 1952. годину.

³⁸ Исто.

³⁹ Док. св. 1949-1959, Извештај за 1953. годину.

⁴⁰ Док. св. 1949-1959, Извештај за 1952. годину.

⁴¹ *Јадар у прошлости*, 295.

⁴² Док. св. 1949-1959, Извештај за 1953. годину.

секције, независно од Културно-уметничког друштва „Караџић“⁴³ и она се током 1953. године налазила на прелазу између народно-професионалног позоришта и драмске секције, односно носила је назив Градско аматерско позориште „Вук Караџић“.⁴⁴ Оснивачка скупштина је одржана 20. децембра 1950. године, а са радом је почело 15. јануара 1951. године.⁴⁵ При Културно-уметничком друштву „Караџић“ на заједничкој седници „Караџића“ и Аматерског позоришта, одржаној 19. фебруара 1952. године, обновљен је рад дилетантске секције која је припремала своје чланове за каснији прелазак у Аматерско позориште.⁴⁶ Чланови позоришта су приказали мали број водвиља, неколико лакрдија, комедије, старе класичне драме и неколико мелодрама („Сан летње ноћи“, „Виљем Тел“ од Шекспира, „Покојник“ од Нушића, „Кир Јања“ од Ј. С. Поповића и многе друге).⁴⁷

Током 1953. године⁴⁸ главни проблем је био мали број чланова који су помагали рад Друштва и којих је било 150, па је акценат стављен на рад на уписивању нових чланова.⁴⁹

Постепено удаљавање од социјалистичког реализма

Промене у политици земље током 1948. године и сукоби са земљама Информбироа утицали су и на рад Културно-уметничког друштва „Караџић“ у односу на претходне године.

Током 1949. године Друштво је извело укупно 22 приредбе од којих је тринаест одржано у Лозници, а остале у околини. Како се чланови Друштва више нису искључиво руководили идејама социјалистичког реализма, постепено су из репертоара избациване композиције и дела која су имала такву тематику, а повећавао се број дела националног карактера. Хор је свом ранијем репертоару додао нове композиције, а оркестар и дилетантска секција су у свој програм уврстили нека нова дела са националним темама. Фолклорна група је те године поред раније извођених игара изводила и „Народне игре из Јадра“. Приредбе су углавном приређиване за обичан народ, без неких посебних политичких повода. Под утицајем тадашњих политичких и међународних прилика више нису извођене приредбе поводом прослава совјетских државних празника, нити у част руских лидера. Друштво се још више окренуло културним садржајима националног

⁴³ Док. св. 1950-1955, Записник Оснивачке скупштине Градског аматерског позоришта одржане 20. децембра 1950. године.

⁴⁴ Док. св. 1950-1955, Градско аматерско позориште „Вук Караџић“, бр. 17, 16. април 1953. године, (у даљем тексту: ГАП, бр. 17).

⁴⁵ Док. св. 1950-1955, Градско аматерско позориште „Вук Караџић“/Среском Савезу Културно-просветних друштава у Лозници од 10. јула 1951. године. Управу позоришта су чинили: Радован Васиљевић, Велимир Тешмановић, Нуно Антонић, Милан Мирковић, Иван Алимпић и Милева Русова. Током 1953. године управник позоришта је био Војин Глигорић.

⁴⁶ Док. св. 1949-1959, Извештај за 1952. годину.

⁴⁷ Док. св. 1950-1955, ГАП, бр. 17.

⁴⁸ Председник Друштва је био Милорад Ескић, секретар Радован Тешић, а чланове управе су чинили: Драган Зарић, Драган Милановић, Радивој Дамњановић, Споменка Комарчевић, Станка Филиповић, Михаило Ристановић и Александар Бановић.

⁴⁹ Док. св. 1950-1955, ГАП, бр. 17.

карактера, али се и даље у свом раду руководило тековинама народноослободилачке борбе. Међутим, доста секција, као и само Друштво имало је проблема при раду „због непријатељског става Совјетског Савеза и блока земаља народне демократије према нашој земљи“. Основана је песничка секција која је радила при дилетантској, а 1950. године укупно је одржано 20 приредби.⁵⁰

Друштво је у периоду од 1948. до 1950. године учествовало на три такмичења: рејонском и обласном такмичењу у Шапцу где су његови чланови освојили прво место, и на републичком такмичењу у Београду где су заузели осмо место. Како се наводи у извештају за 1951. годину: „у свом саставу Друштво никада није имало професионалце, само аматере и љубитеље културно-уметничке делатности“. Судећи по овим подацима, успех који су чланови „Караџића“ постигли није био занемарљив.⁵¹

Током 1951. године хорска секција је бројала 61 члана, чији се број током године смањивао на 44 члана, па је секција као и раније имала проблема да повећа број чланова. У музичкој секцији је и даље постојао проблем око прикључивања млађих чланова секцији, а отежавајућа околност ка остваривању овог циља јесте чињеница да је за приступање оркестру било неопходно десетогодишње искуство. У раду осталих секција није било значајнијих проблема.⁵²

Хорска секција је током 1952. године имала 42 активна члана. Поред малог броја чланова, јавио се још један проблем - нередовно долажење чланова на пробе. Разлог ове врсте недисциплине била је финансијска немогућност Друштва да организује већи број гостовања. Управа је сматрала да треба приређивати што више приредби ван Лознице како би се „изашло у сусрет радним члановима“. Очигледно је чланство и учешће у секцијама Друштва за грађане Лознице представљало прилику за гостовања и путовања широм Југославије, па је због лоше финансијске ситуације „Караџића“ и кризе у земљи смањено интересовање чланова за активно учешће у раду Друштва. Музичка секција је бројала 12 чланова, а нову препреку у раду представљао је недостатак материјала. Чланови оркестра су били принуђени да изводе само раније припремљена дела и то углавном страних аутора. „У недостатку лаке музике домаћих композитора, спремана су страна дела класичне вредности, те се ово не може сматрати као недостатак већ као нужно.“⁵³ Драмска секција је представљала врло младу секцију Друштва и имала је 22 члана. И поред скорог оснивања, њени чланови су спремили два комада. Ликовна секција је имала 10 чланова који су се и раније бавили сликарством. Главна тешкоћа у раду ове секције био је недостатак просторије коју је је заузела Југословенска народна армија. Тај проблем је требало решити што пре како би се наставио нормалан рад секције. Зоран Протић је руководио фолклорном секцијом и она је 1952. године учествовала на два концерта.⁵⁴

⁵⁰ Док. св. 1937-1948, Евиденција организованих приредби КУД „Караџић“, Евиденција за 1949. годину.

⁵¹ Док. св. 1949-1959, Годишњи извештај управе Културно-уметничког друштва „Караџић“ за редовну скупштину одржану на дан 22. јануара 1952. године.

⁵² Исто.

⁵³ Док. св. 1949-1959, Извештај за 1952. годину.

⁵⁴ Исто.

Све секције Друштва су током 1953. године имале исте препреке ка успешнијем раду као и раније. Из репертоара су избачена дела која су за циљ имала стварање идеала СССР-а, па се Друштво у потпуности окренуло продубљивању националне свести и изградњи сопственог социјалистичког пута. Тако је хор обрадио неколико композиција и учествовали су на 11 програма. При музичкој секцији основан је цез оркестар који је имао 7 чланова и учествовали су на пет приредби које је давало Друштво.⁵⁵ Оснивање ове секције сведочи о напуштању раније праћеног правца, социјалистичког реализма, и окретању југословенских уметника ка стваралачкој слободи.⁵⁶ Драмска секција је давала следеће комаде: „Харун-ал-Рашид“, „Ћидо“ и „Мећава“. Фолклорна секција је радила само онда када је музика била обезбеђена, није имала сталног руководиоца, а ношња је позајмљивана од друштва „Вуја Матић“ и „Иван Хариш“. Чланови управе су планирали и да укину њен рад, али је ипак превладало мишљење да је „треба одржати по сваку цену“ како би се потпуније извршавао културно-просветни рад и просвећивање грађана. У све већем броју организоване су „приредбе за народ“, чији је једини повод била сама уметност, али су приређиване и приредбе које су величале Јосипа Броза Тита и народно-ослободилачку борбу. Организоване су забаве унутар Друштва за радне чланове, наступи су одржани само у Бањи Ковиљачи, Великом и Малом Зворнику.⁵⁷

Током периода од 1948. године до 1953. године Друштво се у свом раду постепено удаљавало од социјалистичког реализма. Напуштање раније пропагираних идеја довело је до потпуног посвећивања чланова раду који је, више него раније, потврђивао национални карактер и стварао свет социјализма на други начин, који се разликовао у односу на земље Информбироа.

Закључак

Иако се у неким документима Друштва пре Другог светског рата наводи да се оно никада није политички компромитивало⁵⁸, документација обрађена у овом истраживању показује да је на рад чланова и уопште на њихове ставове велики утицај имала политика Комунистичке партије Југославије. Целокупан друштвени развој земље био је под снажним утицајем и контролом ове партије, што је оправдавано потребом да се изгради „исправна свест новог човека“. Тако је 1946. године основан Комитет за агитацију и пропаганду који је имао задатак да контролише све сфере уметности и медије. Након завршетка рата и ослобођења целе тадашње Југославије, поново је обновљен рад културно-просветних установа међу којима је био и „Карацић“. Чланови друштва били су вођени јаком жељом и потребом за потврдом властитог националног идентитета што се најбоље види кроз програме приредби које су приређиване у овом периоду. Такође, идеализован је Совјетски Савез и створен култ Стаљинове личности, како међу југословенским комунистима тако и међу становништвом. Следили су обрасце и узор преузете од

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Хофман, Иван, „Под стегом Партије“.

⁵⁷ Док. св. 1949-1959, Извештај за 1952. годину.

⁵⁸ Архива Просветног друштва „Карацић“ 1937-1948. година

Совјетског савеза, становништву је презентована уметност која је била идеолошки одређена и чланови друштва су били вођени идејама социјалистичког реализма, који је приказивао живот онаквим какав би он требало да буде. Та врста еуфорије је трајала све до 1948. године.

Тежња ка самосталном развоју довела је до сукоба Југославије са Совјетским Савезом и лаганог удаљавања од других социјалистичких земаља. Дошло је до прекида економских и политичких односа Југославије са социјалистичким земљама и велике економске кризе. Све то је имало огроман утицај на рад „Карацића“, изазвало је избацивање свих композиција и дела која су пропагирала Совјетски Савез са репертоара Друштва, а економска криза је проузроковала слабији рад „Карацића“, мањи број гостовања, онемогућен је несметан развој Друштва и неспутан културно-просветни рад. Тек 1953. године, након Стаљинове смрти, попустиле су економске и политичке стеге. Ипак, био је потребан дужи временски период да Друштво поврати финансијску сигурност.

Може се закључити да су комунистички режим и политички односи на међународној сцени имали огроман утицај на рад културно-уметничких установа у Лозници, што би могло да послужи као модел приликом истраживања рада просветних установа широм земље.

Извори

1. Документација Просветног друштва „Карацић“, свеска 1937-1948. године.
2. Документација Културно-уметничког друштва „Карацић“, свеска 1949-1959. године.
3. Документација Културно-уметничког друштва „Карацић“, свеска 1950-1955. године.

Литература

1. *Јадар у прошлости*, II/2, Музеј Јадра/СИЗ Културе Лозница, Лозница 1990.
2. *Окружна болница у Лозници (1882-1997)* (приредио Љубомир Ћорић), Здравствени центар „Др. Миленко Марин“, „Ћорђевић“, Лозница 1997.
3. Шимуновић-Бешлин, Биљана, *Како се пише историја*, Платонеум, Нови Сад 2001.
4. Ћопић, Бранко, *Пјесме*, Просвета, Београд 1964.
5. Хофман, Иван, „Под стегом Партије.Музика социјалистичког реализма – примери СССР и Југославије“, *Годишњак за друштвену историју* XII, 1-3 (2005) 41-63, http://www.udi.org.yu/articles/i_hofman_2005.pdf, (16.01.2007).
6. „Stara Loznica“ у: *Rastko gallery*, <http://www.rastko.net/gallery/v/foto/stara-loznica/>, (21.09.2006).
7. „Lyrics“ у: *Tito's home page*, <http://www.titoville.com/sound/>, (17.04.2007).

Прилози

Прилог бр. 1: Композиција „Интернационала“ - Пиере Дегејтер (преузето са <http://www.titoville.com/sound/internacionala.html>).

„Интернационала“ (Пиере Дегејтер)

Устајте, презрени на свијету,
Ви сужњи које море глад!

То разум грми у свом гнјеву,
Крај у огњу букти сад!
Прошлост сву збришимо за свагда,
Устај, робље, дижи се!

То ће бити последњи
И одлучни тешки бој,
Са интернационалом
Слободу земљи свој!

Прилог бр. 2: Композиција „Hej brigade“ - Matej Bor, Franc Šturm (преузето са http://www.titoville.com/sound/hej_brigade.html).

„Hej brigade“ (Матеј Бор, Франц Штурм)

Hej brigade hitite, razpodite, zatriite požigalce slovenskih domov!
Hej mašınca zagodi , naj odmeva povsodi Naš pozdrav iz svobodnih
gozdov!
Hej mašınca zagodi , naj odmeva povsodi Naš pozdrav iz svobodnih
gozdov!

Kje so meje, pregrade za slovenske brigade?
Ne, za nas ni pregrad in ne mej!
Po slemenih oblačnih in po grapah temačnih
Vse od zmage! do zmage naprej!
Po slemenih oblačnih in po grapah temačnih
Vse od zmage! do zmage naprej!

Čez poljane požgane tja do bele Ljubljane
Naša vojska prodre kot vihar!

Dokler tu so brigade, kdo zemljo nam ukrade,
na Slovenskem smo mi gospodar!
Dokler tu so brigade, kdo zemljo nam ukrade,
na Slovenskem smo mi gospodar!

Прилог бр. 3: Скеч „Монархија“-слика без речи (преузето из Документације Просветног друштва „Карацић“, свеска 1937-1948. године).

„Монархија“-слика без речи

1. лице: Буржуј излази са фашистичким паролама и лепи их на стуб са таблом.
2. лице: Сељак долази и када види мучи се да ишчупа стуб.
3. лице: Радник долази и помаже сељаку да заједно претуре стуб.
4. лице: Излази један интелектуалац (студент), када осмотри буржуја јако га удара, тако да се овај претура, у исти мах сељак и радник успевају претурити стуб. Одмах затим сељак истиче срп, радник истиче чекић и одмах их укрштају, а студент истиче паролу: „Република“.

Прилог бр. 4: Вуков дом културе у Лозници

(преузето са <http://www.rastko.net/gallery/v/foto/stara-loznica/>)

Прилог бр. 5: Застава Друштва
(преузето са <http://www.rastko.net/gallery/v/foto/stara-loznica/>).

Прилог бр. 6: Хорска секција Културно-уметничког друштва „Караџић“ из 1949. године (преузето са <http://www.rastko.net/gallery/v/foto/stara-loznica/>).

Прилог бр. 7: Чланови „Караџића“ из 1950. године (преузето са <http://www.rastko.net/gallery/v/foto/stara-loznica/>).

Прилог бр. 8: Драмска секција Културно-уметничког друштва „Караџић“ из 1950. године
(преузето са <http://www.rastko.net/gallery/v/foto/stara-loznica/>).

Прилог бр. 9: Драмска секција Културно-уметничког друштва „Караџић“ из 1952. године
(преузето са <http://www.rastko.net/gallery/v/foto/stara-loznica/>).

Прилог бр. 10: Дувачки оркестар Културно-уметничког друштва „Караџић“ (преузето са <http://www.rastko.net/gallery/v/foto/stara-loznica/>).

Прилог бр. 11: Чланови Културно-уметничког друштва „Караџић“ у Вуковом дому културе (преузето са <http://www.rastko.net/gallery/v/foto/stara-loznica/>).

Прилог бр. 12: Приредбе

1945 – 1948.	1949 – 1953.
Академија Друштва поводом културне сарадње Србије са СССР-ом	Академије поводом годишњице смрти Карла Маркса
Вуков сабор у Тршићу	Вуков сабор у Тршићу
Годишњица напада Немачке на СССР	Дан Југословенске Армије
Годишњица ослобођења Лознице	Дан Републике
Дан Лењина	Партизанско вече
Дан Црвене Армије	„Приредбе за народ“
Дан Републике	Приредбе у част Јосипа Броза Тита
Дан Југословенске Армије	Прослава 1. маја
Концерт у предузећу „Борања“ у Лозници	Прослава поводом ослобођења Лознице
Парастоси	Прослава уочи рођентана Јосипа Броза Тита
Приредба занатлијама Лознице	Забаве унутар Друштва за народ
Прослава Октобарске револуције	
Прослава 800 година Москве	
Прослава 100 година победе „Вуковог језика и књижевности“	
Прослава 8. марта	
Прослава 27. марта	
Прослава 7. јула	

Прилог бр. 13: Репертоари

	Хорска секција	Драмска секција	Рецитације	Оркестар	Фолклорна група	
1945.	„Песма о Стаљину“	„Вида са планине“	„Из дневника погинулог“	„Сељак и песник“	„Руским народним играма“	
	„Партизан сам“	„Лопов“	„Разговор с четом“	„По шумама и горама“	„Сплетом народних игара“	
	„Титов марш“	„Кијавица“ од Нушића	„Козара у ноћи“	„Бранково коло“		
	„Каћуша“	„Народни посланик“	„Гроб у житу“			
	„Ако паднем у последњем боју“	„Како партизан брани своју част“	„Амо пушку, још је време“			
	„Хеј, Словени“	„Дугме“	„Плава гробница“			
	„Тече Тара“	„Фрума Фриминка“	„Пред олују“			
	„Три тенкисте“	„Застава“	„Борцима слободе“			
	„Далеко ми мој Сплит“	„Наша девојка“	„Опроштај с другарицом“			
	„Хеј, другови“	„Последњи сусрет“	„Онима који чекају“			
	„Народна песма“	„Власт“ од Нушића	„Борба херија“			
	„VIII руковет“	„Растанак“	„На гробу хероја“			
			„Два ортака“			„Сужањ у тамници“
			„Сељаче, друже“			„Отац тражи сина ударника“
1946.	„Мој Београде“	„Покондирена тиква“	„Радост“		„Сплет чехословачки х народних игара“	
	„На лепом плавом	„Просидба“	„Светли гробови“			

	Јадрану“				
1947.	„Интернационала“	„Сиротиња није грех“ од Островског	Без промена	„Словенск и поход“	Без промена
	„Совјетска химна“	„Машењка“ од Афиногенова		„Весела дружина “	
	„Химна раду“			„Стари дугови“	
	„Песма о Стаљину“			„Београд у ноћи“	
	„Песма народне омладине“			„Сплет партизанских песама“	
	„Дрино водо“			„Италијанка у Алжиру“	
	„IV руковет“				
	„VII руковет“				
	„Хор цигана“				
1948.	„Миле Поп-Јорданов“	„Подвала“ Милована Глишића	Без промена	Без промена	Без промена
	„Сплет партизанских песама на словеначком језику“	„Свет“ Бранислава Нушића			
	„Песма градитеља омладинске пруге“	„Бели се усамљено једро“ Валентина Катајева			
	„X руковет“	„Дубоко корење“			
	„Козар“				
1949.	„Миљено цвеће шарено“	„Избирачица“	Без промена	„Лов на лептире“ К. Бела	„Народне игре из Јадра“
	„Праскозор је“			„Пустињак ово звоно“	
	„Весела				

	дружина“				
1950.	Без промена				
1951.	Без промена				
1952.	Без промена	„Обичан човек“	Без промена	Без промена	Без промена
		„Мећава“			
1953.	„Славица“		Без промена	Без промена	Без промена
	„Бомбарде лија“	„Харун-ал-Рашид“			
	„Коњух планино“	„Ћидо“			
	„Славној партији“				